

Универзитет Привредна академија у Новом Саду

University Business Academy in Novi Sad

Факултет за примењени менаџмент, економију и финансије Београд

Faculty of Applied Management, Economics and Finance Belgrade

Међународна научно-стручна конференција

International Scientific & Professional Conference

МЕФкон 2019 / MEFkon 2019

ИНОВАЦИЈЕ КАО ПОКРЕТАЧ РАЗВОЈА

„Иновативна делатност – савремени изазови и решења“

INNOVATION AS AN INITIATOR OF THE DEVELOPMENT

“Innovative Activities – Contemporary Challenges and
Solutions”

ЗБОРНИК РАДОВА СА МЕЂУНАРОДНОГ СКУПА

INTERNATIONAL CONFERENCE PROCEEDINGS

Београд, 5. децембар 2019. године
Међународна научно-стручна конференција

МЕФкон 2019:

„Иновације као покретач развоја“

Зборник радова са међународног скупа –
електронско издање

**радови су објављени у изворном облику*

Belgrade, December 5th 2019

International Scientific & Professional Conference

MEFkon 2019:

“Innovation as an Initiator of the Development”

International Conference Proceedings –
digital edition

**papers were published in the original form*

Издавач / Publisher

Факултет за примењени менаџмент, економију и финансије Београд
Faculty of Applied Management, Economics and Finance Belgrade

За издавача / For the Publisher:

Miodrag Brzaković, PhD, Council President
Tomislav Brzaković, PhD, Dean

Уредници / Editors

Darjan Karabašević, PhD
Svetlana Vukotić, PhD

Технички уредници / Technical editors

Sanja Anastasija Marković, MSc
Vuk Mirčetić, MSc

Дизајн / Design

Strahinja Vidojević, Bsc

Штампа / Print

Факултет за примењени менаџмент, економију и финансије Београд
Faculty of Applied Management, Economics and Finance Belgrade

Тираж / Number of copies

100

ISBN 978-86-84531-45-4

Организатор / Organizer:

Факултет за примењени менаџмент, економију и финансије, Београд
Faculty of Applied Management, Economics and Finance, Belgrade

Суорганизатори / Co-organizers:

Higher School of Finance and Management, Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration (RANEPA), Moscow, Russia

Faculty of Management in Tourism and Commerce Timișoara, Christian University “Dimitrie Cantemir” Bucharest, Romania

Faculty of Economics and Tourism “Dr. Mijo Mirković”, Juraj Dobrila University of Pula, Croatia

PAR University College, Rijeka, Croatia

University “Vitez”, Bosnia and Herzegovina

Institute of Agricultural Economics, Belgrade, Serbia

Faculty of Mechanical Engineering, Innovation Center, Belgrade, Serbia

Faculty of Hotel Management and Tourism – Vrnjačka Banja, University of Kragujevac, Serbia

Faculty of Economics in Subotica, University of Novi Sad, Serbia

Independent University Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

National Association of Healthcare Professionals of Serbia, Serbia

Regional Chamber of Commerce of Šumadija and Pomoravlje Administrative District, Serbia

Radičević Milica Nestorović		
Слободан Васић Јасмина Секеруш	УТИЦАЈ ИНОВАЦИЈА НА РАЗВОЈ КУЛТУРНОГ ТУРИЗМА	209
Cornelia Petroman Diana Marin Ioan Petroman	NEW OPPORTUNITIES FOR PRACTICING MOSAIC TOURISM IN TIMISOARA	219
Cornelia Petroman Loredana Văduva Ioan Petroman	PROPOSALS OF NEW SPECIFIC ACTIVITIES FOR TIMIS RURAL TOURISM	225
Милена Подовац	ПАМЕТНИ ГРАДОВИ У ФУНКЦИЈИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА	235
Јелена Стојковић Јелена Вукчевић	ПОТЕНЦИЈАЛИ ЗА РАЗВОЈ МРАЧНОГ ТУРИЗМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ НА ПРИМЕРУ СЕЛА МЕДВЕЂА, ОПШТИНА ТРСТЕНИК	242
Ibrahim Obhodaš Mahir Zajmović Ivana Topić	MODELIRANJE POSLOVNIH KARAKTERISTIKA PRIMJENOM INFORMACIONIH SISTEMA	252
Oliver Momčilović Suzana Doljanica Dragan Doljanica	INFLUENCE OF ICT AND EDUCATION ON AN ENTERPRENEUR AND HIS CAREER	261
Jozo Piljić	OBRAZOVANJE ZA PODUZETNIŠTVO – POKRETAČ KONKURENTNOSTI	270
Mirsad Nalić	INOVATIVNOST KAO FAKTOR KONKURENTNOSTI NA GLOBALNOM NIVOU I NA NIVOU BOSNE I HERCEGOVINE	278
Marina Jovičević Simić Slobodan Živkucin Predrag Jovičević	PRIMENA INOVACIJA KAO FAKTOR POVEĆANJA MEĐUNARODNE KONKURENTNOSTI KOMPANIJA	290

ПАМЕТНИ ГРАДОВИ У ФУНКЦИЈИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА

Милена Подовац¹

¹Универзитет у Крагујевцу, Факултет за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи, Војвођанска бб, Врњачка Бања, Република Србија, milena.podovac@kg.ac.rs

Апстракт: Предмет анализе овог рада су паметни градови и њихов значај за развој туризма. Концепт паметних градова повезан је са тенденцијом да се пронађе решење за проблеме живота савременог човека у градским срединама. Њихов значај огледа се у тенденцији да се укључивањем савремених информационих технологија у развој и функционисање градова унапреди квалитет живота и привређивања. Са аспекта развоја туризма, значај паметних градова огледа се у стварању повољнијих услова за боравак туриста у њима као и за пословање туристичких предузећа.

Кључне речи: паметни градови, туризам, иновације.

1. УВОД

У условима сталних и динамичних промена, успешан развој туризма је незамислив без праћења и прилагођавања технолошким иновацијама. Савремена информациона технологија омогућава туристима да идентификују и купе одговарајући туристички производ, што је уједно последица коришћења технолошких иновација у процесу развоја, управљања и дистрибуције понуде на глобалном нивоу. Поред тога, информациона технологија омогућава смањење трошкова за туристичка предузећа омогућавајући им повезивање са кључним стејкхолдерима као и поуздана средства за промовисање и јачање пословања кроз стратегијски приступ (Bethapudi, 2013). Значајне предности омогућене су туристима, који током планирања свог путовања и самог путовања, могу да уштеде време и новац. Чак и након завршетка одмора, интернет и друштвене мреже омогућавају туристима да поделе различите садржаје и искуство са другим људима.

Појам паметни град користи се за означавање пословног модела, који град користи како би се остварили конкретни циљеви на бази примене иновативних система. Појава паметних градова утицала је и на туристички сектор на глобалном нивоу. Савремена информациона технологија променила је развој туризма у градовима у смислу повећања ефикасности туристичког сектора и побољшање туристичког искуства (Khan *et al.*, 2017). Због интензивног утицаја информационо-комуникационе технологије на развој туризма у градовима, у овом раду анализиран је појам паметних градова као и његове основне димензије и компоненте. Поред тога, у раду су приказани примери градова, који су захваљујући имплементацији концепта паметног развоја унапредили функционисање туристичког сектора.

2. ПОЈАМ ПАМЕТНИХ ГРАДОВА

Концепт паметних градова (енгл. Smart Cities) еволуирао је крајем 1990-их година када су научници, привреда и владе великог броја држава показале заједнички интерес за трансформацијом градова у одрживе просторе засноване на иновацијама (Anthoropoulos, 2015; Neirotti *et al.*, 2014). Међутим, у периоду од 2011. године па до данас објављен је велики број радова и студија на ову тему (Хајдук, 2016). Такав тренд условљен је потребом поменутих интересних група да се пронађу адекватна решења за кључне проблеме, са којима се суочавају градови. Првенствено се ти проблеми односе на велику густину насељености у градовима и константан прилив становништва, загађење животне средине и непланску изградњу инфраструктуре, отежано функционисање саобраћаја и др. Градови представљају средине, у којима је са интензивнијом урбанизацијом дошло до повећања броја становника и до развоја нових облика привређивања, који захтевају ефикаснија решења за одговорно и одрживо управљање градским срединама. Са еколошког аспекта, градови су велики потрошачи енергије

(око 75% укупне производње на нивоу целог света) и стварају 80% од укупне емисије штетних гасова (Lazaroiu & Roscia, 2012).

У литератури су заступљена различита тумачења појма паметних градова. Овај појам је првобитно коришћен да се дефинише дигитални град а касније се развио у друштвено-инклузивни град, који омогућава квалитетније услове за живот на бази примене технолошких иновација (De Santis *et al.*, 2014). У академским круговима је заступљено мишљење да се појам паметних градова током дужег временског периода тумачио на различите начине од интелигентног преко виртуелног до дигиталног града са јединственим циљем да се укаже на чињеницу да су савремене информационе технологије главни ослонац будућег развоја градова (Batty *et al.*, 2012). Појам *паметан* је придружен граду да би се указало на тежњу да се омогући оптимално коришћење ресурса, ефективно управљање, унапређење одрживости и квалитета живота у граду применом савремених информационих технологија. Појам паметних градова подразумева укључивање технологије у све сегменте развоја и функционисања градова на чему је и заснован највећи број дефиниција паметних градова (Albino *et al.*, 2015). Meijer & Bolivar (2016) наводе три концепта тумачења дефиниције паметних градова:

- Технолошки фокус, односно тумачење паметних градова као градова, који користе паметне технологије;
- Фокус на људским ресурсима, према коме су паметни градови дефинисани као градови, у којима живе и раде паметни људи;
- Фокус управљања, према коме се развој паметних градова заснива на сарадњи различитих интересних група.

Појам паметних градова се може анализирати и са еколошког аспекта (Trindade *et al.*, 2017). Велики број еколошких проблема захтева дефинисање иновативних облика развоја градова у циљу заштите животне средине и њених ресурса као и превенције еколошких катастрофа и нарушавања услова за живот становништва у градовима. Riva Sanseverino *et al.* (2014) дефинишу паметне градове као градове, који не загађују животну средину и не угрожавају функционисање урбаног простора и који користе обновљиве изворе енергије. Према овој дефиницији, паметни градови су поистовећени са појмом зелених градова, чији је развој заснован на смањењу емисије штетних гасова и загађења, као и са појмом града знања, чији је развој заснован на континуираном унапређењу знања (Хајдук, 2016). Washburn & Sindhu (2009) дефинишу паметне градове као примену паметних компјутерских технологија како би се критичне компоненте инфраструктуре и услуге у градовима (услуге градске управе, образовање, здравствена заштита, транспорт, комуналне услуге и др.) биле интелигентније, међусобно повезане и ефикасне. Под паметним градовима подразумевају се градови, који прате и интегришу целокупну критичну инфраструктуру (саобраћајна инфраструктура, комуникације, водоводна инфраструктура, снабдевање електричном енергијом и др.) како би се омогућило оптимално коришћење ресурса, дефинисале мере превентивног одржавања и пратили безбедносни аспекти у циљу пружања квалитетних услуга становништву (Hall *et al.*, 2000).

Савет за одбрану природних ресурса (NRDC: <http://smartercities.nrdc.org/>) сматра да паметни град означава град, који тежи да постане паметнији, односно ефикаснији, одрживији, правичнији и погодан за живот људи. Паметни градови подразумевају повезивање физичке, информационе, друштвене и пословне инфраструктуре како би се искористила колективна интелигенција града (Harrison *et al.*, 2010). Трансформација градова у паметне градове има за циљ стварање бољих услова за живот становништва кроз унапређење инфраструктуре у градовима као и свих привредних делатности које пружају услуге локалној заједници. Заједничке карактеристике паметних градова су (Caragliu *et al.*, 2011):

- Коришћење умрежене инфраструктуре за унапређење економске и политичке ефикасности; социјални, културни и урбани развој.
- Акценат је на моделу пословног урбаног развоја. Паметни градови, за које је економија главни стуб урбаног развоја, налазе се на нивоу задовољавајућих друштвено-економских перформанси.

- Усмеравање према постизању социјалне инклузије становника градова у јавни систем. Овај тренд подстиче истраживаче и креаторе политике да се баве кључним питањем правичног урбаног раста, односно питањем у којој мери друштвене класе имају користи од технолошког развоја.
- Кључна улога технологије и креативних индустрија у дугорочном урбаном расту. За развој градова су веома битна креативна занимања, према којима се усмеравају предузећа. Креативни капитал одређује, подстиче и ствара јаче трендове миграције квалификоване радне снаге. Са друге стране, присуство креативне и квалификоване радне снаге не гарантује повољне перформансе градова већ интензитет глобалне економије знања.
- Људи, који живе у паметним градовима, требају да користе технологије да би од њих имали користи.
- Социјална и еколошка одрживост су битне компоненте паметних градова. У условима оскудности ресурса, развој градова се заснива на туризму и коришћењу природних ресурса.

Постојање различитих дефиниција и аспеката анализе указује на значајну заступљеност паметних градова као предмета истраживања у академским круговима. Са друге стране, још увек није успостављена сагласност аутора о јединственој и општеприхваћеној дефиницији овог појма. Циљ развоја паметних градова је унапређење функционисања градова и њихове инфраструктуре на бази примене информационих технологија како би се створили бољи услови за живот у рад у градовима али и како би се успоставило одговорно коришћење ресурса и простора. У складу са тим, будући развој градова зависиће од праћења и примене технолошких достигнућа како би се реализовали циљеви свих оних субјеката, који живе и привређују у градовима.

3. КОМПОНЕНТЕ И ДИМЕНЗИЈЕ ПАМЕТНИХ ГРАДОВА

Паметни градови обухватају одређене компоненте и димензије, које стварају услове за нормално функционисање градова и њихов развој заснован на информационим системима и другим технолошким иновацијама. Отежавајућа околност у погледу дефинисања главних компоненти и димензија је сложеност управљања паметним градовима и њиховим развојем. Mahizhnan (1999) је као кључне димензије паметних градова дефинисао: ИТ образовање, ИТ инфраструктуру, ИТ економију и квалитет живота. Иако ова подела истиче значај примене информационих технологија у свим сегментима функционисања градова као што је то примера ради образовање, димензије паметних градова је потребно посматрати са аспекта проблема, који се јављају у њиховом развоју. Због континуираних промена, градови се суочавају са растућом конкуренцијом за инвеститорима, радном снагом, туристима и др., због чега власти у градовима морају да дефинишу и имплементирају стратешке инструменте како би обезбедили капацитете и пројекте у циљу управљања градовима на ефикасан начин (Giffinger & Gudrun, 2010). Узимајући у обзир чињеницу да је неопходно користити сву расположиву технологију и ресурсе на интелигентан и координиран начин, Bartiņņevs *et al.* (2012) су дефинисали пет врста капитала као димензије паметних градова:

- 1) Економски капитал (друштвени бруто производ, снага сектора, међународне трансакције и стана улагања);
- 2) Људски капитал (иновативност, креативност, образовање, таленат);
- 3) Друштвени капитал (традиција, навике, религија, породичне вредности);
- 4) Еколошки капитал (енергетска политика, отпад и управљање водама, пејзажи и др.);
- 5) Институционални капитал (укљученост становништва, органи управљања, избори и др.).

Caragliu *et al.*, (2011) су навели да су димензије паметних градова повезане са традиционалним, регионалним и неокласичним теоријама урбаног развоја и да су засноване на теоријама регионалне конкурентности, транспортној и ИКТ економији, природним ресурсима, људском и друштвеном капиталу, квалитету живота и учешћу чланова друштва у развоју градова. Аутори

истичу да градови могу бити паметни уколико се улаже у људски и социјални капитал, транспортни систем, информационо-комуникациону инфраструктуру, одрживи економски развој, обновљиве изворе енергије и висок квалитет живота уз одговорно управљање ресурсима и партиципативни менаџмент. Leydesdorff & Deakin (2011) су користили *Triple Helix model* у циљу детаљније анализе димензија паметног туризма. Овај модел истиче улогу локалне самоуправе, академске заједнице и индустрије у развоју паметних градова како би интеракција између њих резултирала стварањем динамичког простора, у коме се знање користи за развој нових технолошких иновација. На основу досадашњих теоријских сазнања, у литератури је дефинисано десет кључних области у развоју паметних градова: здравље, ефикасно коришћење ресурса, ИКТ писменост, јавна управа, регионална економија, образовање, иновативне услуге, култура и рекреација, јавна безбедност. Суштински посматрано, развој паметних градова огледа се у иновативном приступу развоју свих сегмената урбаног друштва и привреде (Mandelson *et al.*, 2009). Концепт паметних градова подразумева развој градова, који ће уз помоћ савремених технолошких иновација омогућити боље услове за живот и рад у њима.

4. ПАМЕТНИ ГРАДОВИ У ФУНКЦИЈИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА-ПРИМЕРИ ДОБРЕ ПРАКСЕ

Развој туризма у паметним градовима пружа значајне користи не само граду као сложенем систему, већ и туристима. Превасходно је градовима омогућен приступ новим начинима управљања туристичким токовима, пружање квалитетнијих туристичких услуга, нови облици промоције као и стални заједнички подухвати целокупне туристичке индустрије у циљу иновирања туристичке понуде и излажења из традиционалних оквира развоја туризма. Са друге стране, бројне предности примене интернета, паметних телефона и различитих апликација за комуникацију и забаву омогућене су и за туристе током путовања. Знатно је једноставније, у ери компјутеризације, обезбедити све неопходне информације о дестинацији, у коју туриста путује као и остале информације, које су му неопходне у тренутку боравка у истој.

Многи градови на простору Европе примењују концепт паметног развоја у туризму. Пример добре праксе представља пројекат, који је покренут од стране Европског Парламента на предлог Европске Комисије под називом *Европске престонице паметног туризма*. Овим пројектом предвиђено је додељивање титуле *Европске престонице паметног туризма* за два европска града, који су у развоју туризма иновативни према четири критеријума: одрживост, приступачност, културно наслеђе и креативност и дигитализација. Главни претенденти за ову титулу су градови земаља чланица Европске уније, који имају више од 100.000 становника (European Commission, <https://ec.europa.eu/>). За доделу ове титуле у 2018. години, која се додељује за наредну годину, конкурисало је 38 градова из 19 земаља чланица Европске уније. Група независних стручњака (Првих 10 градова на ранг листи, које одабере група независних стручњака као најбоље улазе у ужи избор и добијају могућност да представе своју кандидатуру за ову титулу, док европски жири у Бриселу, који чине преставници Европске Комисије, Европског Парламента, Европског Комитета региона и земље чланице Европске уније, које су у претходној години председавале Европским Саветом), који су стручни за области на основу којих се врши избор оцењују градове. Титулу *Европске престонице паметног туризма* за 2019. годину добили су Хелсинки и Лион, док су поред ових градова одабрана и четири града, која су награђена за постигнути успех у четири категорије: Малага (приступачност), Љубљана (одрживост), Копенхаген (дигитализација) и Линц (културно наслеђе и креативност) (European Capital of Smart Tourism, <https://smarttourismcapital.eu/>). Значај овог пројекта не огледа се искључиво у награђивању градова, који су имплементирали концепт паметног развоја у туризам већ и у подстицању градова на територији Европе да следе примере успешних градова.

Пример добре праксе представља Марбеља (Шпанија), у којој су локалне власти препознавајући значај технолошких достигнућа за развој туризма формирале радну групу *Committee of Public Participation, Innovation and New Technologies*, која је дефинисала *Дигиталну агенду Марбеље* као део *Стратегијског плана Марбеље 2020*. У Агенди су дефинисани планови, који се односе на: развој мобилне апликације за туристе, која садржи ажуриране

информације о дестинацији, развој пројекта отворених база података, које ће бити доступне грађанима, обезбеђивање туристичке веб камере путем пројекта *PortalMarbellaDirect*, која би приказивала стање плажа и време, укључивање у *NEREA*, *SARA* и *AGORA* мреже како би обезбедили доступност снажне основе за комуникациону мрежу, која се састоји од оптичких влакана и бежичне мреже, учешће у *Smart Costa del Sol* пројектима са циљем развоја модела одрживог раста како би се побољшао квалитет и ефикасност ресурса и услуга (Ministry of Industry, Energy and Tourism, 2015).

У Барселони постоје интерактивне аутобуске станице на којима туристи могу да пронађу ред полазака аутобуса, да напуне своје мобилне уређаје путем USB прикључака за пуњење. Поред тога, на располагању су им бицикли, које могу користити на територији читавог града и на тај начин промовишу еколошки превоз (Gretzel *et al.*, 2015). Паметни градови, у погледу развоја туризма, настоје да омогуће људима различитих потреба и преференција приступ туристичким атракцијама и инфраструктури. Пример добре праксе представља главни град Естоније, Талин, који је створио услове да своје туристичке мотиве задовоље и људи са посебним потребама. Један од начина да се омогући овом тржишном сегменту приступ атракцијама јесу уличне плочице са светлећим тачкама и пругама, које олакшавају кретање слабовидим људима уз додавање звучних сигнала на семафорима и посебну апликацију за мапу која омогућава преглед приступачности улица, паркинг простора, тоалета и др. Поред тога, аеродром у Талину пружа могућност особама са инвалидитетом да користе електрична инвалидска колица са навигацијом до терминала (<https://www.visittallinn.ee/eng/>).

Имајући у виду да се становници Кине све више укључују у туристичке токове, власти Копенхагена (Данска) су због високе стопе посећености овог града од стране кинеских туриста, развиле пројекат под називом *Chinavia* 2012. године. Кроз поменути пројекат, развијају се апликације у виду водича за обилазак атракција и проналазак одговарајућих смештајних и угоститељских објеката. Циљ овог пројекта је побољшање квалитета услуга за кинеске туристе при чему је кроз пројекат омогућено кинеским туристима да преузму информације о локацијама, које су предмет њиховог интересовања а да се при томе смањи језичка баријера у комуникацији и да се пружи висококвалитетан доживљај током боравка у Копенхагену (<https://www.visitcopenhagen.com/>). Са еколошког аспекта, пример добре праксе представља иницијатива града Љубљане (Словенија), која је имала за циљ да се смањи загађење ваздуха и туристима као и локалном становништву омогући несметано кретање центром града уз обележавање пешачких зона. У циљу смањења загађења животне средине, пре више од 10 година забрањен је приступ центру града аутомобилима. Међутим, то се не односи на посебне групе становника (особе са инвалидитетом, мајке са децом, старије особе), које имају могућност да користе услуге бесплатне вожње електричним таксијем. Резултат ове иницијативе допринео је смањењу обима саобраћаја у центру града за 12% и смањењу концентрације угљен-моноксида за 70% (European Commision, 2019).

Туристичка организација Нице (Француска) омогућава туристима да у потпуности самостално планирају свој боравак у овом граду користећи апликацију помоћу које могу да саставе свој туристички дневник. На тај начин туристи могу да саставе свој план одмора и да уштеде вреде. Апликација *Corner* пружа туристима информације о догађајима и времену њиховог одржавања, као и информације о услуга у граду, које користе NFC ознаке и KR кодове на адреси. Поред тога, град Ница подстиче развој туризма на принципима одрживости осмишљавањем нових услуга које се односе на интелигентну мобилност и подстицање употребе еколошки прихватљивих начина превоза (European Commision, 2019). Град Нант (Француска) издаје на годишњем нивоу *Водич за приступачност* у дигиталном и штампаном формату, који се такође може изнајмити као таблет који је осетљив на додир и као аудио водич. Овај водич се ажурира сваке године а намењен је првенствено особама са инвалидитетом у циљу пружања тачних информација и омогућавања несметаног кретања и боравка у граду при чему туристи са посебним потребама добијају информацију и о томе да ли је потребно да на одређеној локацији користе додатну опрему (European Commision, 2019). Примери добре праксе указују на могућности градова да постану паметни у великом броју сфера њиховог развоја. Савремена

технолошка достигнућа не подразумевају искључиво њихову примену у пружању информација и услуга туристима већ и у области заштите животне средине, унапређења саобраћајне инфраструктуре и др. Развој туризма у градовима, који су окарактерисани као паметни или настоје да то постигну, зависи од континуираног праћења и имплементације паметних технологија у његов развој.

ЗАКЉУЧАК

Паметни градови представљају значајну иновацију са аспекта развоја туризма због чега је данас знатно више него раније изражена тенденција градова да прате и примењују технолошка достигнућа у пружању услуга туристима. Услед велике конкурентске борбе на туристичком тржишту, градови настоје да пруже квалитетније искуство туристима како би ојачали своју позицију. Са друге стране, неминовно је да ће градови, услед брзих и честих промена на пољу развоја информационе технологије, морати да се прилагођавају том тренду. Осим тога, и туристи препознају значај паметних градова због могућности да једноставније организују и проведу свој одмор у њима. У овом раду, приказани су примери добре праксе, односно градова који су имплементирали паметне технологије у све оне сегменте свог функционисања како би омогућили туристима да у потпуности задовоље своје туристичке потребе и мотиве. Сходно томе, савремене тенденције на туристичком тржишту и интензиван развој информационих технологија условљавају паметне градове да у свој развој континуирано имплементирају технолошке иновације у циљу задржавања и унапређења своје позиције и привлачења већег броја туриста.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Albino, V., Berardi, U. & Dangelico, R. M. (2015). Smart cities: Definitions, dimensions, performance, and initiatives. *Journal of Urban Technology*, 22(1), 3-21.
- Anthopoulos, L. (2015). Defining smart city architecture for sustainability. U: Tampouris, E. Et al. (Eds). Proceedings of the 14th IFIP Electronic Government (EGOV) and 7th Electronic Participation (ePart) Conference 2015, 30 August – 2 September, 2015, Thessaloniki, Greece, IOS Press, Amsterdam.
- Barrionuevo, J. M., Berrone, P., & Ricart, J. E. (2012). Smart cities, sustainable progress. *IESE Insight*, 14 (14), 50-57.
- Batty, M., Axhausen, K. W., Giannotti, F., Pozdnoukhov, A., Bazzani, A., Wachowicz, M. & Portugali, Y. (2012). Smart cities of the future. *The European Physical Journal Special Topics*, 214(1), 481-518.
- Bethapudi, A. (2013). The role of ICT in tourism industry. *Journal of Applied Economics and Business*, 1 (4), 67-79.
- Caragliu, A., Del Bo, C. & Nijkamp, P. (2011). Smart cities in Europe. *Journal of urban technology*, 18(2) 65-82.
- De Santis, R., Fasano, A., Mignolli, N., & Villa, A. (2014). Smart city: fact and fiction. MPRA Paper No. 54536. Dostupno na: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/54536/1/MPRA_paper_54536.pdf, (01.10.2019.), 11.
- Giffinger, R., & Gudrun, H. (2010). Smart cities ranking: an effective instrument for the positioning of the cities?. *Architecture, city and environment*, 4(12), 7-26.
- Gretzel, U., Sigala, M., Xiang, Z. & Koo, C. (2015). Smart tourism: foundations and developments. *Electronic Markets*, 25 (3), 179-188.
- Hajduk, S. (2016). The Concept of a Smart City in Urban Management. *Business, Management and Education*, 14(1), 34-49.
- Hall, R. E., Bowerman, B., Braverman, J., Taylor, J., Todosow, H. & Von Wimmersperg, U. (2000). The vision of a smart city. 2nd International Life Extension Technology Workshop. Paris, France, 28 September 2000.
- Harrison, C., Eckman, B., Hamilton, R., Hartswick, P., Kalagnanam, J., Paraszcak, J. & Williams, P. (2010) Foundations for Smarter Cities. *IBM Journal of Research and Development*, 54(4), 1-16. <https://smarttourismcapital.eu/cities/>, (02.10.2019.).
- <https://www.visitcopenhagen.com/chinavia/copenhagen/about-chinavia-project>, (05.10.2019.).

- <https://www.visittallinn.ee/eng/visitor/discover/articles-guides/accessible-tallinn>, (05.10.2019.).
- Khan, M., Woo, M., Nam, K. & Chathoth, P. (2017). Smart city and smart tourism: A case of Dubai. *Sustainability*, 9 (12).
- Lazaroiu, G. C. & Roscia, M. (2012). Definition methodology for the smart cities model. *Energy*, 47(1), 326-332.
- Leydesdorff, L. & Deakin, M. (2011). The triple-helix model of smart cities: A neo-evolutionary perspective. *Journal of Urban Technology*, 18(2), 53-63.
- Mahizhnan, A. (1999). Smart cities: the Singapore case. *Cities*, 16(1), 13-18.
- Mandelson, H. L. & Bradshaw, H. B. (2009). *Digital Britain*. Department of Culture, Media and Sport and Department of Business, Innovation and Skills, London.
- Meijer, A. & Bolivar, R. P.M. (2016). Governing the smart city: a review of the literature on smart urbangovernance. *International Review of Administrative Sciences*, 82(2), 392-408.
- Ministry of Industry, Energy and Tourism.(2015). *Smart Destinations Report: building the future*. Madrid. p.70. Dostupno na: <https://www.segittur.es/opencms/export/sites/segitur/.content/galerias/descargas/documentos-en/Smart-Destination.pdf>, (30.09.2019.).
- Natural Resources Defense Council. *What are smarter cities?*. Dostupno na: <http://smartercities.nrdc.org/about>, (05.10.2019.).
- Neirotti, P., De Marco, A., Cagliano, A. C., Mangano, G. & Scorrano, F. (2014). Current trends in Smart City initiatives: Some stylised facts. *Cities*, 38, 25-36.
- Riva Sanseverino, E., Riva Sanseverino, R., Vaccaro, V. & Zizzo, G. (2014). *Smart Rules for Smart Cities Managing Efficient Cities in Euro-Mediterranean Countries*. Springer.
- Trindade, E. P., Hinnig, M. P. F., Moreira da Costa, E., Marques, J., Bastos, R., & Yigitcanlar, T. (2017). Sustainable development of smart cities: A systematic review of the literature. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 3(3), 3-11.
- Washburn, D., Sindhu, U., Balaouras, S., Dines, R. A., Hayes, N. & Nelson, L. E. (2009). *Helping CIOs understand smart city initiatives*. Forrester Research, Inc.
- European Commission, https://ec.europa.eu/growth/content/competition-launch-european-capital-smart-tourism_en, (30.01.2019.).
- European Commission. (2019). *Compendium of best practice '2019 European Capital of Smart Tourism competition*. Dostupno na: https://smarttourismcapital.eu/wp-content/uploads/2019/07/Compendium_2019_FINAL.pdf#page=27.